

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“

ГАЛИТ ЗАНО

ВЛИЯНИЕ НА ВЪЗГЛЕДИТЕ И УБЕЖДЕНИЯТА
НА ВЪЗПИТАТЕЛИТЕ ОТ ДНЕВНИТЕ ЦЕНТРОВЕ
ВЪРХУ ЕМОЦИОНАЛНО-СОЦИАЛНОТО РАЗВИТИЕ
НА ДЕЦАТА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”
Професионално направление 3.2. „Психология“
Докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“

Научни ръководители:
Проф. д.пс.н. Галя Герчева
Доц. д-р Ваня Христова

Рецензенти:
Доц. д-р Даниела Карагяурова
Доц. д-р Иван Александров

Варна
2017

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Психология” и е насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър” № 1346/8.11.2017 г.

Дисертационният труд е в обем от 141 страници и съдържа увод, четири глави, заключение, списък на използваната литература и две приложения (5 стр.). Текстът съдържа 34 фигури и 1 таблица. Списъкът на използваната литература включва 108 източника на английски език.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка към катедра “Психология” при Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър” и работи като групов посредник и педагог, който ръководи дневен център на Израелската асоциация на общинските центрове.

Защитата на дисертационния труд пред научно жури ще се състои на 18.12.2017 г. от 10,00 ч. в Заседателната зала на Ректората на ВСУ „Черноризец Храбър” на открито заседание на научното жури. Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на катедра „Психология” към Юридическия факултет на ВСУ „Черноризец Храбър” и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторанти”.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въведение

Едно от големите предизвикателства в центровете за дневни грижи през последните години е навлизането на постоянно нарастващия брой бебета. Детските групи в центровете за дневни грижи в Израел включват от 12 до 20 бебета.

Възпитателите в центровете за дневни грижи в държавата Израел често биват приемани на работа без подготовка. Възпитателите, които имат подготовка, са обучавани в курсове за обучение на детегледачи тип 1 на Министерството на финансите. Този курс предоставя базова подготовка за работа с деца в центъра за дневни грижи.

По-голямата част от изследванията в Израел и по света, които се фокусират върху бебета, се отнасят до отношението между майката и бебето и изследват развитието на бебето. Малко са изследванията, които се отнасят до детските групи в дневните центрове.

Ситуацията, при която броят на бебетата в дневните центрове нараства и обучението на възпитателите не отговаря адекватно на нуждите, изисква различно отношение, което ще предостави решение на възпитателите и децата, за които те се грижат. Изследвания, които се отнасят за периода на детството, показват, че емоционално-социалното развитие е основата на развитието и възгледите и убежденията на възпитателите влияят на качеството на грижите, които те предоставят.

Настоящото изследване се фокусира върху възгледите и убежденията на възпитателите в детските групи на дневните центрове и тяхното влияние върху емоционално-социалното развитие на децата поради наличието на много деца в дневните центрове и необходимостта да им се осигурят адекватни и качествени грижи.

2. Актуалност и значимост на темата на изследването

Актуалността на проблема е продиктувана от необходимостта от професионална квалификация на възпитателите, която да е в крак с промените както в броя на децата в детските групи, така и в знанията за тяхното съвременно емоционално-социално развитие.

Тя е и отговор на предизвикателството да се осигурят адекватни грижи за деца в големи групи и по-специално грижи, които се отнасят до емоционално-социалното развитие, което се оказва особено значимо – от една страна, за развитието на децата и за влиянието върху целия им живот, и от друга страна, поради липсата на изследвания, отнасящи се до обучение, подходящо за възпитателите в детските групи.

3. Изследователски проблем

Повечето програми за обучение на възпитатели по време на работа се отнасят за деца на възраст над 2 години. Почти няма програми, предназначени за възрастови групи от кърмаческия период (от раждането до две години) и още по-малко са програмите, които наблягат на емоционално-социалното развитие на децата и на възгледите и убежденията на възпитателите, които се грижат за тях.

Многото предизвикателства, пред които са изправени възпитателите, от които се изисква да осигурят адекватни и чувствителни грижи на голям брой деца, поражда необходимостта от програма, която ще е подходяща за възпитателите, за да могат те да осигурят адекватни грижи за децата, които ще подпомогнат тяхното емоционално-социално развитие.

4. Хипотеза на дисертационното изследване

Хипотезата на изследвателя е, че дискурсът с възпитателите по отношение на техните възгледи и убеждения, в допълнение към получаването на съвременни познания за емоционално-социалното развитие на децата, ще окаже влияние върху грижите, които се полагат за децата в дневните центрове и вследствие на това – върху емоционално-социалното развитие на децата.

5. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на изследването е да проучи влиянието на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата. За постигането на тази изследователска цел изследователят разработи програма за обучение, която е в центъра на изследователската дейност. В рамките на програмата за обучение, която включваше голям брой сесии, беше проведено интервю с възпитателите.

При него бяха изразени възгледите и убежденията на възпитателите относно социалните взаимоотношения между децата. Освен това беше изучено съвременното познание за емоционално-социалното развитие на децата, значението на връзката, която се изгражда между възпитателя и детето, и влиянието на тази връзка върху развитието. Освен това се оформи връзка, повлияна от ежедневните грижи на възпитателите в отговор на нуждите на децата и емоционално-социалното им развитие.

6. Методология на изследването

Изследването е осъществено в рамките на взаимодействието между възпитателите и група деца, които участваха в обучителна програма. Моделът, който беше избран за целта на изследването, включваше екипи от четири групи деца от дневните центрове заедно с техните ръководители. Всички екипи попълниха анкети като част от експерименталното изследване. Два екипа участваха в обучителна програма и бяха определени като експериментална група, а другите два екипа не участваха в обучителната програма и бяха определени за контролна група. След обучителната програма и четирите екипа отново попълниха анкетата.

Освен това бяха проведени интервюта с двама директори и двама възпитатели, които участваха в обучителната програма. Интервютата се отнасяха до съдържанието, което се появи в обучителната програма. Отговорите и изявленията на възпитателите и на директорите бяха събрани по време на обучителната програма в контекста на различното съдържание на изследването. Анкетите, интервютата и констатациите от обучителната програма бяха анализирани и от тях бяха направени изводи.

7. Ограничения на изследването

Изследването има редица ограничения. Едното ограничение произлиза от факта, че изследователката е инструктор – педагог, който придружава възпитателите в детската група, което показва нейното значително участие. Друго ограничение произлиза от размера на извадката. Изборът на тази извадка произлиза от факта, че самата изследователка провежда анкетите, обучителната програма и интервютата. Това може да предизвика затруднение при генерализирането на тези констатации за общото население. Трето ограничение е и фактът, че всички възпитатели, които са участвали в

изследването, са от една и съща организация, Израелската асоциация на общинските центрове, което може да ограничи възможността да се генерализират изводи за цялото население.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 141 страници и съдържа увод, четири глави, заключение, списък на използваната литература и две приложения (5 стр.). Текстът съдържа 34 фигури и 1 таблица. Списъкът на използваната литература включва 108 източника на английски език.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

Предговор

Цели на изследването

Изследователски въпроси

ГЛАВА ПЪРВА. Теоретичен преглед

1.1. Емоционално-социалното развитие на децата

1.2. Индивидуални характеристики на емоционално-социалното развитие на децата

1.3. Ролята на възпитателя в емоционално-социален контекст на развитието на децата

1.4. Възгледи и убеждения на възпитателите в контекста на емоционално-социалното развитие

1.5. Значимост на системата от взаимоотношения, които се изграждат между възпитателя и детето

ГЛАВА ВТОРА. Дизайн на експерименталното изследване

2.1. Изследвани лица

2.2. Цел на изследването

2.3. Изследователски хипотези

2.4. Задачи на изследването

2.5. Инструменти на изследването

2.6. Изследователски процес

2.7. Методи за статистическа обработка

ГЛАВА ТРЕТА. Резултати от изследването

- 3.1. Резултати от анкетите: анализ според въпросите
- 3.2. Анализ на резултатите от анкетите по групи – експерти и възпитатели
- 3.3. Анализ на въпросите от анкетите по двойки
- 3.4. Резултати от интервютата
- 3.5 Резултати от обучителната програма

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. Дискусия

- 4.1. Хранене
- 4.2. Сън
- 4.3. Плач
- 4.4. Социални отношения
- 4.5. Възгледи и убеждения на възпитателите
- 4.6. Обобщения

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Библиография

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В увода се обосновава изборът на изследователската тема в съответния контекст. Като групов посредник и педагогически ръководител в дневен център на Израелската асоциация на общинските центрове авторът е запознат с важността на проблема за емоционално-социалното развитие на децата. Известно е, че като основа за развитието влияние оказва възрастният, който полага грижи, и влияе на развитието като цяло и по-специално върху емоционално-социалното развитие на децата.

Установено е, че възгледите и убежденията на възпитателите, както и липсата на знания повлияват на грижите, които те полагат за децата. За да се запълни тази ниша, беше избрано да се реализира изследване за влиянието на възгледите и убежденията на възпитателите чрез съвременните познания по темата върху емоционално-социалното развитие на децата.

Изследователските въпроси са насочени към изследването на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата, влиянието на тези отношения и убеждения върху работата с децата и знанията, които възпитателите имат по тези въпроси.

Дневните центрове в Израел предоставят грижи за деца на възраст от 3 до 15 месеца. В детските групи има от 12 до 20 деца. Установи се, че децата в дневния център са в голяма група, ситуация, която е предизвикателство за всички партньори – родители, деца и възпитатели.

Теорията за привързването засяга емоционалния аспект и базисната връзка между майката и детето. Моделът на центрoвете показва, че се създават социални емоционални системи от взаимоотношения между децата и голям брой възпитатели като вътрешните изяви на системата от взаимоотношения съвпадат и заедно влияят на тяхното развитие.

Възпитателите в детските групи от системата на дневните центрове предоставят грижи на децата в стресови ситуации. Чрез реагиране на такива ситуации се изгражда привързаност между детето и възпитателя, привързаност, която ще окаже влияние върху емоционално-социалното възпитание на детето.

За целите на изследването бяха избрани четири колектива от дневни центрове от веригата “Smart Start”, верига от дневните центрове на Израелската асоциация на общинските центрове, четирима директори на дневни центрове и 11 възпитатели, които работят в детски групи. Четирите колектива попълниха анкети, които засягат работата с децата и бяха съставени след интервю с експерти. Два колектива са контролна група, а другите два – експериментална група. Експерименталната група взе участие в обучителна програма, в рамките на която възпитателите можеха да споделят възгледите и убежденията си за работата в детските групи и допълнително да придобият съвременни знания за емоционално-социалното развитие на децата.

В края на обучителната програма четирите колектива отново попълниха анкетата. Освен това двама от директорите и двама от възпитателите, които участваха в обучителната програма, бяха интервюирани.

Децата се раждат с разнообразие от прояви на привързаност, които имат за задача да поддържат физическа близост с обектите на

привързаност, така че да бъдат защитени от физически и психологически заплахи и за да се успокоят от преживения стрес. Успехът ще доведе до изграждането на сигурна привързаност, до чувството, че светът е безопасно място, на което може да се разчита, и че е възможно безопасно да се изследва заобикалящата среда и да се създадат социални връзки.

Изследователят предположи и разбра, че стресовите ситуации в дневните центрове се дължат на глад, умора, плач и осъществяване на социални отношения между детето и възпитателя. Затова тези аспекти бяха избрани да бъдат в центъра на обучителната програма.

Времето за хранене в дневния център е време, когато възпитателите и децата изграждат социални и емоционални взаимоотношения. Когато децата се хранят, има реципрочно отношение и от страна на детето към възпитателя. Голяма част от времето, прекарано заедно, е посветено на храната и на храненето и следователно редовната консумацията на храна е свързана до голяма степен с емоционалните отношения между детето и възпитателя. Заключениета относно процеса на интервенция, интервютата и анкетите показват, че за да създадат време за хранене, което подпомага емоционално-социалното развитие на детето, възпитателите имат нужда да говорят за своите възгледи и убеждения по този въпрос и от знанията си за връзката между храненето и емоционално-социалното развитие на детето.

Сънят в дневния център в детската група представлява предизвикателство за ежедневно поведение. Има голяма група деца с различни потребности, всяко от които се нуждае от различно време за сън, и има различен темперамент и способност за спазване на правила. Тази ситуация е предизвикателство за възпитателите и се фокусира върху необходимостта да се познава всяко дете, за да се разбират сигналите, които то подава, за да бъдат те изпълнени. Обучителната програма даде възможност на възпитателите да говорят за сложността да отговорят на нуждите на всяко дете, фокусирани върху усета към индивидуалните нужди на всяко от тях, и по този начин да допринесат за създаването на отзивчиви грижи, адаптирани към деца подложени на стресови ситуации.

Плачът на децата е инструмент за предаване на емоционална ситуация. От възпитателите в големи групи деца се изисква да откликнат на плача на голям брой деца през целия работен ден.

Тази ситуация може да доведе до стрес за самите възпитатели. Освен това фактът, че някои от възпитателите имат убеждения, че детето трябва да контролира плача и че детето използва плача като манипулативен инструмент, може да доведе до поведение, което да навреди на изграждането на привързаността на детето към възпитателя.

Констатациите на контролната група по въпроса за плача отразяват картина, в която може да се види, че възпитатели, които започват с добри намерения, могат, след преживяното по време на работа, да станат по-малко чувствителни към плача на децата. Експерименталната група, която участва в интервенцията, подкрепи важноста на дискусиата за възгледите по въпроса за плача. Разговорът за плача доведе до по-голяма чувствителност към плача на децата и също така оказва влияние върху поведението на възпитателите.

Децата във възпитателните структури създават контакт помежду си докато прекарват заедно времето си. Всеки контакт включва значими за децата взаимоотношения. Развиването на социални способности у децата, което се изразява в желанието за взаимодействие понякога завършва с конфликт, поради липсата на разбиране на цялостната ситуация а конфликтът се превръща в стресова ситуация. Възпитателите се справят с тези ситуации по различни начини. Начинът, който възпитателят избира има значително влияние върху социалното развитие на детето. Възпитателите играят значителна роля в култивирането и подкрепата на тези взаимоотношения между децата. Обаче се оказва, че възпитателите могат лесно да пропуснат знаците или намеренията на децата и по този начин да отложат по-нататъшното развитие на играта на децата и на социалните взаимоотношения.

Повишаването на осведомеността на възпитателите за наличието на социални връзки между децата и тяхната роля в този контекст допринесе за тяхната способност да полагат грижи в социална ситуация на стрес.

Обучителната програма беше изработена от изследователя така, че възпитателите да има къде да изкажат своите възгледи и убеждения с мисълта, че всеки разговор ще доведе до осведоменост относно тяхното място във взаимоотношенията с децата и така фокусът ще бъде върху децата в системата на взаимоотношенията.

Като се предоставя място на възпитателите, те могат да предоставят място на децата около тях.

Взгледите и убежденията на възпитателите в контекста на работата на възпитателите с деца влияе на тяхното поведение с децата. Тяхната работа ги поставя в ситуация на стрес, при която те трябва да функционират и да полагат грижи за голяма група деца, да изградят с тях сигурна привързаност и да осигурят чувствителни грижи и да отговорят на техните нужди. Тази ситуация поражда необходимостта от място, където възпитателите да могат да говорят за работата си и за стреса от нея. Разговорът дава възможност на възпитателите да посрещнат трудностите и стреса и заедно да намерят начин да предоставят по-подходящи грижи за децата. Предоставянето на подходящи грижи е основата за системата от взаимоотношения на отзивчивост и чувствителност към детето.

Разговорите с възпитателите за ежедневната им работа с децата – хранене, спане, плач и социални ситуации, допринесоха за по-добрата осведоменост какво се случва с тях и на децата около тях. Те преминаха от чувството за необходимост да контролират нещата, например за количеството храна, което детето трябва да изяде, и за времето, когато детето трябва да заспи, към схващането, че не могат да контролират всичко това, тъй като то всъщност е под контрола на детето. Това схващане накара възпитателите да приемат перспективата за уважението, която се доверява на детето и неговите способности.

Промяната на възгледите и убежденията е сложен и бавен процес. В рамките на обучителната програма, която продължи 9 сесии, изследователят се надяваше да събуди осъзнаването на възпитателите за това какво се случва с тях и с децата, за които полагат грижи в емоционално-социален аспект.

В първа глава, озаглавена „Теоретичен преглед“, е представена изследователската рамка за темите, свързани с целта на изследването. **В първи параграф – „Емоционално-социалното развитие на децата“,** са представени основните теоретични аспекти на емоционално-социалното развитие на децата.

Емоционално-социалното развитие на децата се определя като емоционално-социална способност, която комбинира в себе си две групи умения – емоционални и социални. Още на възраст от 2 седмици може да се види предпочитанието на децата към лица и предмети.

Емпатията е емоционална реакция, която се развива в детството. Първият етап, „глобална емпатия“, се изразява с това, че знаците на страдание у другия човек предизвикват събуждането на неприятна емоция у детето, която го кара да реагира на чуждото страдание така, сякаш е негово. Вторият етап, „егоцентрична и инструментална емпатия“, се изразява в това, че детето разбира, че неговото страдание и това на другия човек са две различни неща. През втората година от живота повечето деца се стараят да успокоят другия и да облекчат неговото страдание. Детето е активно и започва да комуникира с възрастния. Тези способности са в основата на изграждане на взаимоотношенията на по-късен етап.

През първите месеци от живота децата изразяват чувствителност към емоционалните изразения и действия на другите. През първата година от живота си те комуникират с другите целенасочено. Има поведения, които показват желанието на децата да поддържат социални връзки. Те включват способността да изразяват потребности, които възрастните могат да разберат, тенденцията да бъдат привлечени с повече социални стимули, тенденцията да реагират на познати гласове, способността да се нагаждат към ритъма и начина, по който възпитателите се грижат за тях, способността да осъществяват визуален контакт и да следят с поглед хората и способността да имитират поведението на възрастния, който се грижи за тях.

Децата се интересуват едно от друго, но им е трудно да инициират социален контакт и когато се създаде взаимоотношение между тях, те се затрудняват да го продължат. Наблюдава се и обратна тенденция, те успяват да започнат и да поддържат отношения с възрастните. Възрастният има способността да бъде постоянен във връзката с детето и да разбира неговите сигнали, като същевременно и детето започва да реагира на това поведение.

Във втори параграф – „Индивидуални характеристики на емоционално-социалното развитие на децата“, са разгледани вариациите във влиянието на индивидуалните характеристики върху развитието на социални умения и реакции при престоя на децата в детските заведения. Влияние тук оказва и фактът, че децата са в група. Тези разлики се изразяват в темперамента, самоконтрола и справянето със стреса, а те от своя страна се влияят от качеството на дневния център. Теорията за диференциалната уязвимост гласи, че има деца, които са склонни към прекалена уязвимост и био-

логична чувствителност към контекста, в който пребивават. Тези деца ще действат най-добре в оптимална среда, а в недостатъчно оптимална среда те ще са свързуязвими. Корените на самоконтрола се намират в диадичния контрол, който се случва в рамките на отношенията с обекта на привързаност. Темпераментната характеристика на способността за контролиране се оказва значима за изграждането на способността да се контролират емоциите и поведението в ситуация на стрес. Оpozнаването на темперамента на детето ще спомогне за създаването на безопасна комуникация и осигуряване на чувствителна и отзивчива грижа.

Емоционалната грижа, която започва от ранна възраст, и качеството на привързаност на детето към полагащата грижи личност имат дългосрочно влияние не само върху качеството му на привързаност в зряла възраст, но и върху качеството на механизмите на самоконтрол, което е от ключово значение за справянето със стресови ситуации. Предизвикателството пред възпитателя да реагира на страданието по отзивчив и чувствителен начин налага запознаване с индивидуалното развитие на всеки човек и неговите влияния върху това.

В трети параграф – „Ролята на възпитателя в емоционално-социален контекст на развитието на децата” е представена ролята на възпитателя в насърчаването на социалните взаимоотношения, което е от изключителна важност, тъй като по този начин те се възпитават у детето. Подкрепящите взаимоотношения с първичните детегледачи са от решаващо значение за физическото оцеляване и социално-емоционалното здраве на бебетата и малките деца. Качеството на ранните взаимоотношения на бебетата с възпитателите в системата за дневни грижи прогнозира социалните взаимоотношения в групата на връстниците в по-късна възраст. Създаването на положителни социални отношения е важно за емоционално-социалното развитие и следователно позитивното отношение на възпитателя в тези взаимоотношения е важно.

Възпитателите, които полагат грижи за децата, могат с поведението си да насърчат развитието на емпатия и по този начин да подкрепят емоционално-социалното развитие на детето. Един от начините за насърчаване на емпатия е да ги насърчават да видят гледната точка на другия. По време на ежедневните си взаимодействия възпитателите и децата развиват близки интеракции –

търсене на близост, подкрепа и други поведения, характеризиращи отношенията на привързаност. Чрез продължителни и чувствителни взаимоотношения с възпитателя децата, които се чувстват сигурни, могат да развият способности за контрол, които ще им позволят да коригират реакциите към стреса по-ефективно.

Социалният опит в партньорската група привлича много възможности за обучение и влияе върху социалното поведение на децата. Препоръчва се възпитателите, особено в дневни, предучилищни и детски градини, да развиват, насърчават и култивират емоционалната интелигентност сред децата, тъй като се установява, че тази способност е силно свързана с емоционалния контрол и социалните умения на децата.

В четвърти параграф – „Възгледи и убеждения на възпитателите в контекста на емоционално-социалното развитие“, е разгледан начинът, по който възрастните предоставят грижи и възприемат вроденото поведение като индикатор, показващ желанието за осъществяване на връзка, което ще провокира децата да изградят комуникативни умения. Ролята на възпитателя в насърчаването на социалните отношения е значителна, като в едни случаи те могат да развият социалните умения, а в други да ги потиснат. Знаците са встъпление за началото на комуникацията и следователно тяхното познаване от възпитателите е много важно, както и значението, което те им придават.

Установено е, че съществува връзка между убежденията на възпитателите и начина, по който те създават атмосфера в своя клас, която култивира или възпрепятства социалните отношения. Изследванията показват, че професионалните нагласи на учителите оказват влияние върху тяхното поведение на работното място.

Възгледите и убежденията на възпитателите оказват влияние върху поведението им при работа с децата, а липсата на професионална готовност да се справят със страданието им и техните емоционални потребности влияе върху поведението на самите деца. Системата на взаимоотношенията между децата и възпитателя, който се грижи за тях, се подобрява, след като възпитателят наблюдава своите интеракции с децата, както и своите мисли.

Активното участие на учителите от детските градини в обученията оказва влияние върху тяхната професионална идентичност. Оказа се, че откликът на възрастните към потребностите на децата има пряка връзка с техните убеждения. Значителна предпоставка за

качеството на грижите е знанието на възпитателите за ранната детска възраст и за развитието на детето. За осигуряването на качествена грижа е необходимо да се запазят тези знания чрез курсове за повишаване на квалификацията по време на работа.

В пети параграф – „Значимост на системата от взаимоотношения, които се изграждат между възпитателя и детето”, се акцентира върху важността на отношенията възпитател–дете.

Началото на емоционалната връзка на детето с майка му от момента на неговото раждане определя емоционално-социалното му развитие през целия живот. Степента на чувствителност и отзивчивост на майката по време на стрес ще определи дали детето ще се чувства сигурно в другите системи на отношения. Децата създават емоционално-социални системи на взаимоотношения с редица възпитатели.

Способността да се създават значителни взаимоотношения с други възрастни има голямо значение за нагласите в ежедневието, чрез който детето разбира различията между себе си и другия, разширява концепцията за реципрочност и засилва осъзнаването на емоционалното участие.

Личните взаимодействия между възрастните и детето приучават детето да се съдържа, да контролира моторните си реакции и да насочва вниманието си към човешките стимули. Тези взаимодействия, които се повтарят, карат детето да развие вътрешния представен модел като добър и този на другите като добър и отзивчив.

Децата се раждат с различен тип привързаност, чиято цел е да запазят физическата близост с обектите на привързаността, така че да бъдат защитени от физически и психически заплахи и да се успокояват от преживения стрес. Успехът ще доведе до безопасна комуникация, до чувството, че светът е безопасно място, от което може да зависи детето, че е възможно да се изследва околната среда и да се създадат социални отношения.

Изпитването на дистрес в центъра за дневни грижи се случва главно поради глад, умора, плач и конфликти в социални ситуации.

Тъй като по-голямата част от взаимодействията с възпитателя в този период от живота се въртят около храната, това има отражение върху емоционалната връзка с възпитателя. Когато връзката между възрастните и детето е недостатъчна, храненето и растежът на новороденото са повлияни. Когато взаимодействието се осъществя-

ва с безразличие, с подход, който е вреден или неадекватен, често ранното учене се забавя, а близостта се нарушава. Съществува връзка между хранителното разстройство (неправилното хранене) в ранна детска възраст и емоционалните проблеми в по-късна възраст.

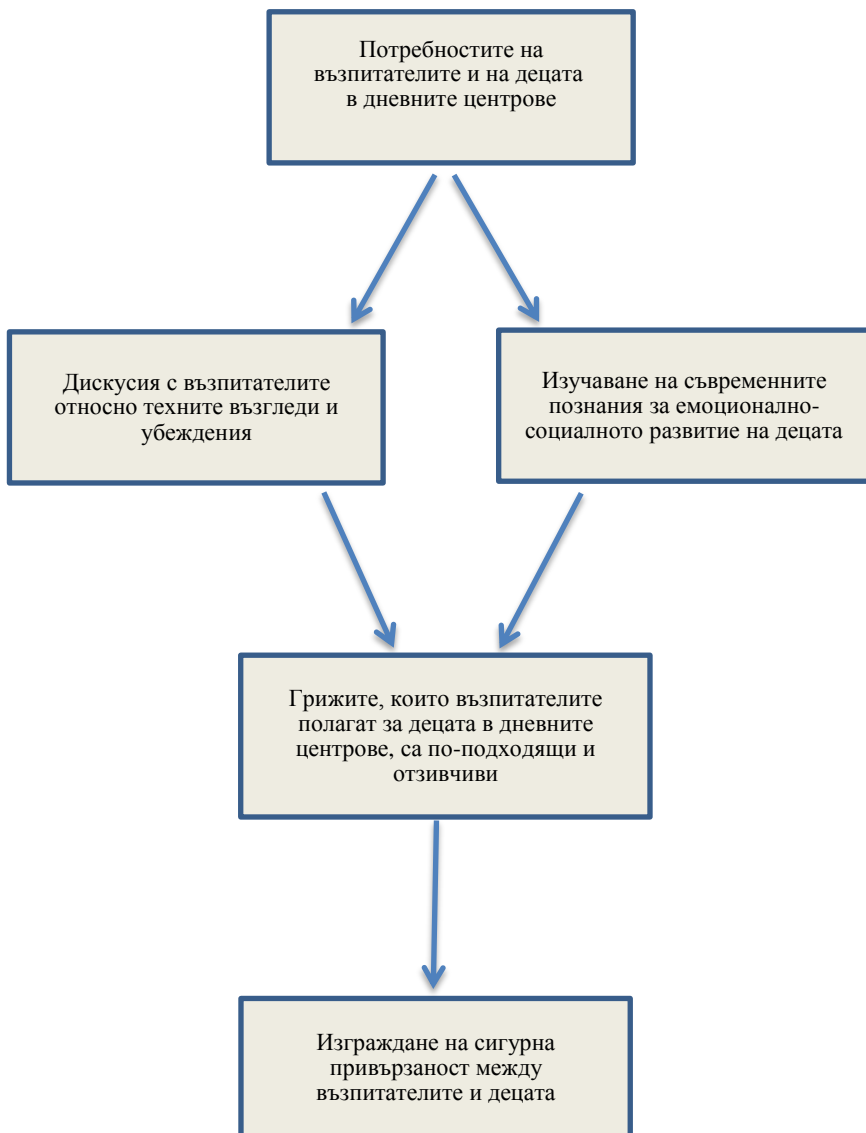
Що се отнася до умората, беше установено, че амбивалентната комуникация е свързана с проблеми със съня през първата година и също така прогнозира проблеми със съня през втората година. В детските групи е необходимо да се подкрепят биологичните ритми като цяло и по-специално ритъмът на сън-събуждане, за да се предотврати възбудата.

Що се отнася до плача, когато възпитателят е зает в емоциите си, е разумно да се предположи, че той няма да бъде чувствителен към детето. Разбирането на майката за това, какво притеснява и какво се харесва на детето ѝ, прогнозира просоциалното поведение на детето. Освен това е установено, че възгледите и убежденията на възпитателите по отношение на плача ще определят начина, по който те се отнасят към децата и техните емоции и чувства.

Би могло да се заключи, че децата имат емоционално-социални способности още от най-ранна възраст, а възпитателите и техните възгледи и убеждения имат значително влияние върху емоционално-социалния живот на децата. Системата на взаимоотношенията между учителя и децата е изградена на базата на ежедневните взаимодействия, създадени между тях в ситуации на стрес. Реакцията на чувствителност и отзивчивост на възпитателя е основата за изграждане на привързаността към децата и емоционално-социалното му развитие. Възгледите и убежденията на възпитателя са от голямо значение за поведението им в ситуации на дистрес.

В обобщение от изложеното по-горе става ясно, че е предложена рамка от научни изследвания, която показва важността на емоционално-социалното развитие на децата за тяхното по-нататъшно цялостно развитие, както и мястото на възрастните в подпомагането на това развитие.

Теоретичните допускания за взаимодействията между включените в модела променливи са представени на фигура 1.

Фиг. 1. Модел на взаимовръзките между включените в изследването променливи

Във втора глава, озаглавена „Дизайн на експерименталното изследване“, подробно са описани: изследваните лица, използваните методи за събиране на емпиричните данни, процедурата на емпиричното изследване, инструментите, хипотезите на емпиричното изследване и методите за анализ на данните.

Изследвани лица. В изследването участват 23 служители от дневни центрове, като извадката, избрана за настоящото изследване, се състои от 4 колектива, общо 4 директори на дневни центрове и 19 възпитатели, които работят в детски групи в дневни центрове от веригата „Смарт Старт“, верига от дневни центрове на Израелската асоциация на общинските центрове.

Цел на изследването. Целта на настоящото изследване е да се проучи степента на влиянието на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата, пребиваващи в дневни центрове в Р Израел.

Разбирането на влиянието на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие ще позволи изграждането на програма за обучение, която ще предостави инструменти за качествена грижа на възпитателя в неговата работа с децата.

Изследователски хипотези:

1. Предполагаме, че тези от възпитателите, които са наясно със своите възгледи и убеждения по отношение на емоционално-социалното развитие на децата, ще бъдат по-чувствителни към емоционалното развитие на децата, за които се грижат.

2. Тъй като възпитателите вярват в способностите на децата, за които се грижат, да се справят в обществото, това ще им позволи да инициират контакти с другите деца.

3. Очакваме възпитателите, които са наясно със своите възгледи и убеждения по отношение на създаването на социални връзки между децата, да са по-отзивчиви към социалните взаимоотношения на децата, за които се грижат.

4. Предполагаме, че възпитателите, които са наясно със своите възгледи и убеждения по отношение на същността на социалните връзки, които се създават между децата, ще инициират и окуражат запазването на тези отношения.

5. Очакваме придобитите теоретични знания за емоционално-социалното развитие на човека да бъдат съотнесени към емоционално-социалното развитие на децата в реална среда.

6. Предполагаме, че възпитателите разбират и осъзнават връзката между емоционалното развитие и създаването на привързаност с децата, поради което те ще бъдат по-чувствителни към потребностите на децата.

7. Поради това, че възпитателите са наясно с ролята си в контекста на социалните връзки, които се създават между децата, те ще окуражат тези връзки.

8. Предполагаме, че разбирането на значението на емоционално-социалния аспект за цялостното развитие на децата от възпитателите ще доведе до неговото прилагане на практика в грижите за децата.

9. Поради това, че удовлетворяването на основните потребности на децата от възпитателите повлиява върху емоционално-социалното им развитие, очакваме след преминалото обучение те да станат по-отзивчиви в своите грижи към тях.

Задачи на изследването:

1. Да се разкрият аспектите на емоционално-социалното развитие на децата.

2. Да се проучи дали възгледите и убежденията на възпитателите оказват влияние върху качеството на грижите, които те полагат за децата.

3. Да се проучи въздействието на индивидуалните качества и ролята на възпитателя върху емоционално-социалното развитие.

4. Да се анализира влиянието на възгледите и убежденията на възпитателите в контекста на емоционално-социалното развитие на децата.

5. Да се разкрие значимостта на системата от взаимоотношения възпитател–дете.

6. Да се формулират заключения и препоръки, приложими към психологическите, учебните и социалните практики.

Инструменти на изследването:

За реализиране целите на изследването са използвани следните изследователски инструменти: интервю с експерти, анкетиране на четири групи мениджъри и възпитатели в дневни центрове и интервюта с участниците от обучителната програма.

Изследователски процес:

На първия етап бяха проведени интервюта с експертите, които помогнаха за съставянето на анкетите, посредством които да бъдат изследвани възпитателите. Интервютата с експертите бяха насочени към теми, които се фокусират върху емоционално-социалното развитие и бяха отразени в анкетата.

На втория етап извадката беше предоставена на вниманието на работещите в детските центрове за дневни грижи на Израелската асоциация на общинските центрове.

На третия етап анкетите бяха раздадени на четирите колектива от директори на дневни центрове и възпитатели, които работят в детска група в дневен център. Анкетата беше раздадена на всяко лице поотделно. На директорите и на възпитателите беше казано, че анкетата е част от изследване на докторант и анонимността на отговарящия на въпросите и тяхната поверителност ще бъдат запазени. Също така беше отбелязано, че анкетата ще бъде раздадена отново на по-късна дата.

На четвъртия етап двама директори и два колектива участваха в обучителна програма на тема емоционално-социално развитие. На директорите и колективите беше отбелязано, че анкетата е част от процеса, който те ще преминат, и в края на процеса ще попълнят още една анкета. На другите директори и колективи беше отбелязано, че те са част от изследване по отношение на емоционално-социалното развитие при децата и че към края на учебната година анкетите ще бъдат раздадени отново.

На петия етап анкетите бяха анализирани и от тях бяха направени заключения.

На шестия етап бяха проведени интервюта с двама директори и двама възпитатели, които участваха в обучителната програма. Интервютата бяха анализирани и от тях бяха направени заключения.

На седмия етап бяха обработени и анализирани отговорите на възпитателите и директорите от обучителната програма в контекста на различното съдържание.

На последния етап беше извършена интеграция между констатациите, които възникнаха от изследователския инструментариум, обучителната програма, анкетите и интервютата.

Методи за статистическа обработка:

При статистическата обработка беше направен анализ на резултатите от анкетата и на всеки въпрос поотделно, при което средното и стандартното отклонение на контролната група и на експерименталната група бяха разгледани преди и след интервенцията. Освен това беше направен анализ и според групите. Групите бяха разделени по теми на интервенция и бяха включени общо пет групи, като при тях средното и стандартното отклонение на контролната група и на експерименталната група бяха разгледани преди и след интервенцията.

Друг анализ е анализът на анкетите по двойки въпроси. Този анализ включва седем двойки въпроси, които бяха съобразени с темите на интервенцията, при което средното и стандартното отклонение на експерименталната група и на контролната група бяха разгледани преди и след интервенцията.

Интервюта бяха прегледани и анализирани. Анализът беше направен съгласно анализа на темите, при което изследователят се фокусира върху референтните теми в учебната програма.

Анализът на данни е процес на подреждане и структуриране на събраната информация с цел тълкуване и разбиране на нейното значение. Категоризирането е в основата на анализа на данните и се базира на свързването на части от информация, които изглеждат, че принадлежат към един и същ феномен. Категоризирането се базира на класификацията и се извършва чрез разбивка на данните, за да се разбере тяхното значение. Разбиването на категории е на базата на теми, които се повтарят или са подчертани от интервюираните. Този процес беше извършен чрез сравняване на различните части информация, за да се намерят точки на прилика, разлики и връзки между тях.

На първия етап беше извършено отворено кодиране на всяко интервю. На втория етап беше извършено аксиално кодиране според темите на интервенцията, а на третия етап беше извършено селективно кодиране, при което имаше свързване на заключенията между интервюта.

Анализът на данните, които възникнаха в учебната програма, беше извършен по същия начин.

В глава трета, озаглавена „**Резултати от изследването**”, са представени получените резултати по отношение на изследваните конструкти – хранене, сън, плач, социални отношения и влиянието

на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата.

В първи параграф – „**Резултати от анкетите: анализ според въпросите**”, на първо място са систематизирани резултатите от изследването, свързани с удовлетворяването на физиологичната потребност *хранене* при децата. Става ясно, че по отношение на ситуацията, свързана с храненето, най-важни са следните аспекти както в експерименталната, така и в контролната група – усещането за ситост при децата, връзката, която се създава между детето и възпитателя по време на храненето, отношението на възпитателя за това детето да приема цялото количество предназначена за него храна и че храненето е един от начините детето да бъде успокоено в ситуация на дистрес.

На второ място са посочени резултатите, свързани с изследването на *съня* при децата. Най-важни в това направление както в експерименталната, така и в контролната групи са следните ситуации, свързани със съня – зависимостта на съня на детето от неговия възпитател, т.е. възпитателят подпомага детето при заспиването му, както и възможността децата да заспват сами.

На трето място са посочени резултати, свързани с аспекта *плач*. В ситуация на безпокойство и плач у детето плачът е бил интерпретиран като глезене от страна на детето, а нагласите на възпитателите са били да не се обръща внимание на всеки плач при децата. Други важни страни на този аспект, които се открояха, са факти, като: отделянето на плачещото дете от другите деца; възпитателят, който гушка плачещото дете, насърчава плача, глезенето и зависимостта от другите; плачът е вид общуване и трябва да се отговори на всеки плач от страна на децата. Става ясно, че след проведената обучителна програма възпитателите са станали по-отзивчиви и емпатийни по отношение на плача на децата.

На четвърто място са разгледани резултатите от аспекта *социални взаимоотношения*. Акцентът тук и в двете групи е върху влиянието, което оказват родителите, братята и сестрите върху емоционално-социалното развитие на децата, факта, че децата търсят социални интеракции с други деца, както и върху това, че децата използват невербални знаци, за да осъществят комуникацията си с другите.

На пето място са разгледани констатациите за *възгледите и убежденията на възпитателите* в експерименталната и контрол-

ната група. В тази ситуация най-важни са констатациите, че когато детето е в група, то се учи от опита или преживяванията си; децата са безпомощни, поради което ролята на възпитателите е от изключително значение за тяхното развитие; отчита се и влиянието на възпитателите върху емоционалното развитие на децата.

Във втори параграф – „Анализ на резултатите от анкетите по групи – експерти и възпитатели”, резултатите от аспекта *хранене* показват аналогични тенденции с представения по-горе анализ според въпросите от анкетата. Отново най-важни са усещането за ситост, връзката между възпитателя и детето, поемането на цялото количество храна от детето, както и успокоението, което детето получава чрез храната в ситуация на дистрес.

Резултатите от аспекта *сън* също съвпадат с представения по-горе анализ според въпросите от анкетата. Най-важни са изграждането на умения децата да заспиват сами, както и зависимостта на съня на децата от техните възпитатели, които полагат грижи за тях.

При анализа на резултатите от анкетите по групи – експерти и възпитатели, резултатите от аспектите *плач, социални отношения и влияние на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата* са идентични с посочените по-горе резултати според въпросите от анкетите в контролната и експерименталната група.

В трети параграф – „Анализ на въпросите от анкетите по двойки”, е направен анализ на основните аспекти на изследването преди ситуациите на хранене, спане, плач и социални отношения, както и след тяхното разгръщане.

По отношение на *храненето* при сравнението между контролната и експерименталната група се установява, че най-важните аспекти за децата са усещането за ситост и връзката, която се създава между децата и възпитателите по време на храненето.

По отношение на ситуацията, свързана със *съня* при децата, в сравнението между контролната и експерименталната група възпитатели се установяват различия в отношението на възпитателите към съня на детето. Отново акцентът е върху зависимостта на детския ритъм сън-бодърстване от възпитателите, както и върху изграждането на самостоятелност у детето по отношение на неговото заспиване.

По отношение на *детския плач* при сравнението между контролната и експерименталната група в проведеното експе-

риментално проучване отново се установяват различия в отношението на възпитателите към плачещото дете. Оказва се, че възпитателите от експерименталната група са по-отзивчиви към детския плач.

По отношение на ситуацията *социални взаимоотношения* и влиянието на възпитателите за тяхното изграждане при децата се установява, че в експерименталната група възпитателите значително са повлияли изграждането на тези отношения при децата. Влияние оказват и контексти като семейство, общуване с другите деца, както и невербалната комуникация с другите. Оказва се, че кърмачетата са предимно „ангажирани” със самите себе си, поради което иницирирането на социални контакти при тях се наблюдава по-трудно и се осъществява по различен начин в сравнение с това при по-големите деца.

В четвърти параграф – „Резултати от интервюта”, са обобщени резултатите от проведените интервюта с експертите. Оказва се, че аспектът *хранене* е един от най-важните елементи в дневните центрове. Това би могло да се обясни с факта, че в началото на кърмаческия период от особено значение за развитието на детето е удовлетворяването на неговите основни физиологични потребности. Разговорите в групите по време на обучителната програма позволи на възпитателите да променят своето отношение към храненето на децата. В резултат на това възпитателите дадоха по-голяма независимост на по-големите деца по време на хранене и видяха положителното отражение на тази независимост върху тях. Ако преди по време на храненето възпитателите не са разговаряли с децата, докато те се хранят, както и когато правят нещо неправилно, след обучителната програма възпитателите иницирираха разговори с децата и обръщаха внимание на техните грешки по време на хранене. Нещо повече, част от възпитателите споделят, че са оставили децата да смесват част от храните с цел облекчаване на тяхното преглъщане, т.е. те са били независими, което им е позволило да вярват в своите способности.

По отношение на другия важен аспект – *съня*, резултатите показват, че е необходим индивидуален подход в грижите за децата от страна на възпитателите при задоволяването на потребността от сън. Това вероятно се дължи на факта, че всяко дете притежава индивидуални потребности и личностни особености, които не позволяват еднакво отношение към всички деца. Така например

едно дете не може да заспи, докато не се е нахранило, друго заспива по време на храненето, а трето – преди да бъде нахранено.

При анализа на резултатите от аспекта *плач* от интервютата става ясно, че възпитателите са се фокусирали върху работата си с децата и са загърбили своите предрасъдъци, свързани с детския плач. Възпитателите споделят, че се опитват да открият причините за безпокойството и плача на децата, както и да разберат изграждащата се връзка дете–възпитател по време на стресова ситуация, предизвикваща плач и безпокойство.

При разглеждането на аспекта *социални взаимоотношения* от интервютата става ясно, че децата трябва да бъдат насърчавани от възпитателите при изграждането на отношения с останалите. Възпитателите трябва да насърчават и осъществяването на връзка между децата, като използват различни прийоми за това. Трябва да се изгради и индивидуален подход към всяко дете, да се наблюдават неговите емоции и социално развитие, както и да се развие вербалната комуникация.

По отношение на влиянието на *възгледите и убежденията на възпитателите* върху емоционално-социалното развитие на децата в резултатите от интервютата става ясно, че насърчаването в изграждането на социални отношения между децата от възпитателите е от изключителна важност. Това позволява изграждането на способности у децата, свързани с реализирането на социални отношения на по-късен етап от тяхното развитие. Познаването на емоционално-социалното развитие на децата позволява да се наблюдават емоциите и преживяванията на децата, а фокусът е върху индивидуалната гледна точка към всяко дете. Става ясно още, че вербалната комуникация при децата се развива, а невербалната има спомагателен характер, диалогът и комуникацията между възпитателите и децата се задълбочава.

В пети параграф – „Резултати от обучителната програма”, са анализирани резултатите от обучителната програма в аспектите хранене, плач, сън, социални отношения и влияние на възгледите и убежденията на възпитателите върху развитието на децата.

В експерименталната и контролната група преди и след преминаването през обучителната програма по отношение на *храненето* се наблюдават следните различия. Възпитателите от експерименталната група разбраха, че има връзка между храненето и емоционалните преживявания при децата. По отношение на коли-

чувството храна те започнаха да наблюдават количеството храна, което е необходимо на детето, за да се почувства то заситено. Възпитателите дадоха по-голяма свобода и възможност на децата да се хранят сами, за да станат по-независими. Дискусията по въпросите, свързани с храненето, допринесе за разбирането, че храненето е сложен процес на взаимодействие между възпитателя и децата, зареден със значителна емоционалност от страна на децата.

По отношение на *съня* в експерименталната група благодарение на познанията, получени в обучителната програма, възпитателите разбраха, че са необходими индивидуален подход и грижи към всяко дете, а разпознаването на знаците в поведението на децата е от още по-голямо значение при задоволяването на потребностите от сън.

По отношение на *плача* в експерименталната група беше изяснено кога детето се глези и кога наистина изпитва безпокойство. Стана ясно, че плачът при децата може да бъде предизвикан от различни обстоятелства, а не само поради глад или жажда. Възпитателите станаха по-отзивчиви и подкрепящи децата при плач.

В експерименталната група се наблюдават промени и в аспекта *социални взаимоотношения*. В контекста на реализираните отношения между децата се появи емпатия между тях, благодарение на насърчаването на контактите между децата и по-голямата им независимост от възпитателите. За възпитателите стана ясна и важността на невербалната комуникация.

Значителна промяна се наблюдава и по отношение на възгледите и убежденията на възпитателите и тяхното влияние върху емоционално-социалното развитие на децата.

В четвърта глава, озаглавена „**Дискусия**”, получените резултати са интерпретирани от гледна точка на степента, в която потвърждават хипотезите. На тази основа са направени изводи и са предложени възможности за практически приложения на резултатите от дисертационното изследване.

Проведеното експериментално проучване беше направено на терен, в резултат на което изследователят създаде обучителна програма за възпитатели, свързана с емоционално-социалния аспект на развитието в ранна детска възраст. Въпросите – предмет на обсъждане в програмата, бяха избрани въз основа на проучване и в съответствие с поставената изследователска цел да се открият

аспектите на влияние на възгледите и убежденията на възпитателите върху емоционално-социалното развитие на децата.

Привързаността към значимите други е основата на емоционално-социалното развитие на децата. Привързаността се изгражда на първо място чрез полагане на грижа към детето в ситуации на дистрес от значимия за него възрастен. Степента на отзивчивост и чувствителност от възрастния към детето в ситуации на дистрес ще определи дали то ще се чувства защитено. Детето развива отношения на привързаност към този възрастен, който е постоянен в грижите си към него, а привързаността се променя в зависимост от качеството на грижите, които се полагат за детето.

Следователно ситуацияите на дистрес са платформа, въз основа на която ще се изградят отношенията на привързаност със значимите други. Докато възрастният изразява отзивчива чувствителност, той ще служи като фигура на привързаност и ще установи с детето отношенията на сигурна привързаност.

Възпитателите в детската група в дневния център работят с големи групи деца. Предизвикателството да се създаде сигурна привързаност въз основа на чувствителна реакция от тяхна страна към детето е ежедневие, с което те се справят.

Проучванията показват, че професионалната устойчивост се увеличава, когато възпитателят е активен и осведомен партньор в изграждането на професионалната си идентичност чрез диалог с другите.

В резултат на това беше създадена обучителна програма, в която възпитателите бяха обучени за справяне с ежедневните проблеми в дневните центрове, които включват редица стресови ситуации. Ситуациите на стрес, избрани за целите на обучителната програма, са ежедневни ситуации, осъществяващи се между възпитателите и децата, а именно:

- ✓ изпитване на чувството за глад – хранене от възпитателя;
- ✓ изпитване на умора – задоволяване на потребността от сън;
- ✓ изпитване на безпокойство и призив за помощ, изразяващ се чрез плач при децата – отзивчивост на възпитателя към плачещото дете;
- ✓ възникване на конфликтни ситуации при децата – изграждане на умения за инициране и справяне в определени социални ситуации.

В първи параграф – „Хранене”, на тази глава става ясно, че усещането за глад създава ситуация, при която детето се нуждае от възпитателя. Връзката, изградена между тях, има голямо значение за емоционално-социалното развитие, тъй като първото взаимодействие, възникващо между възрастните и децата, е свързано със задоволяването на базисната потребност от хранене. Когато взаимодействието се осъществява с безразличие и вредни или неподходящи подходи, често ранното учене се забавя и близостта е нарушена.

В рамките на обучителната програма аспектът хранене обхваща преживяванията на възпитателите от тяхното детство, влиянието на възпитателите, които са се грижили за тях, както и спомените, които те са оставили у тях. След това разговорът беше насочен към начина, по който те самите хранят децата. Възпитателите са придобили знания за значението на храненето като фактор за изграждане на привързаността, емоционалната регулация на децата, както и за тяхната роля в цялостното емоционално-социално развитие на децата по време на хранене. Връзката между техния опит и придобитите знания доведе до промяна в перспективата и чувствителността към потребностите на детето в ситуацията на хранене.

В интервютата, проведени след обучителната програма, възникнаха редица отправни точки на промяна у възпитателите, свързани с повишаване на чувствителността към потребностите на децата не само в ситуации на хранене. Стана ясно, че от значение са разговорите по време на хранене и предаването на послания за уважение и изграждане на способности за независимост чрез тях, както и разбирането на смисъла от общуването по време на хранене за емоционално-социалното развитие при децата.

Изводите от въпросите, свързани с храненето, показват промяна, която се изразява в по-широк контекст и в разбирането на ситуацията, в която детето се намира. В допълнение е възможно да се говори за храненето не само в контекста на чувството за ситост, но и в широкия контекст на изграждане на връзка между децата и възпитателите, които се грижат за тях, както и за нейното значение за емоционално-социалното им развитие.

Изводите от образователната програма, интервютата и анкетата показват, че възпитателите се нуждаят от разговори за нагласите и знанията си за връзката между храненето и емоционално-социал-

ното развитие на детето, за да се създаде време за хранене, което да подпомага това развитие.

Във **втори параграф** – „Сън”, е достигнато до заключението, че при новородените усещането за умора е неясно. Тя осигурява на детето обширна платформа за комуникация между детето и неговия възпитател, защото когато детето покаже признаци на умора, възпитателят откликва на този повик.

За да се постигне организацията на тази ситуация, регулиране на емоционалното състояние и отговор на различни стимули, детето се нуждае от чувствителни и отзивчиви възпитатели, които да отговарят на подадените сигнали, за да се създадат подходящи условия за стабилизирането на тази система от отношения.

В рамките на обучителната програма аспектът сън също обхваща личните преживявания на възпитателите от тяхното детство, осъзнаване на значението на темперамента и личностовите особености на всяко от децата при задоволяването на физиологичната потребност сън. Също така възпитателите придобиха знания относно важността на съня за децата, осъзнават, че сънят е свързан с отделянето или изолирането на детето, както и за значението на съня като емоционално-социално преживяване.

Възниква въпросът за значимостта, която възпитателите придават на съня при работата си с децата. Констатациите от въпросите относно съня показват по-голяма чувствителност от страна на възпитателите към начина, по който децата предпочитат да заспват, изграждането на връзка между децата и възпитателите. Когато детето започне да изгражда свои умения за заспиване, възпитателят се оттегля, като дава по-голяма независимост на детето.

В големите групи от деца в дневните центрове всяко от децата има различни специфични потребности – всяко от тях има различни периоди на сън и бодърстване, темперамент и регулиращи способности, важни предизвикателства, с които трябва да се справи всеки възпитател. Нещо повече, той трябва да разпознае невербалните знаци, които детето показва, за да удовлетвори потребностите от сън. Самата ангажираност в подпомагането на голяма група деца води до осъзнаване на различните им потребности, а това позволява да се осъзнае чувствителността към тях.

В **трети параграф** – „Плач”, се уточнява, че в състояние на дистрес детето плаче и по този начин сигнализира на възпита-

телите, че има нужда от тях. Значението, което възпитателите приписват на плача, ще повлияе поведението им, а от там и връзката, която ще се създаде с детето. Комуникацията с възпитателите се развива и плачът е едно от средствата за това. Изследванията показват, че кърмачетата, чиито майки реагират бързо на плач, развиват по-бързо други комуникационни способности, като мимически изрази, жестове и гугане.

Също така е установено, че бързият и чувствителен отговор на дете в дистрес е свързан с най-доброто развитие на сигурната привързаност.

Констатациите от разговорите с възпитателите се базираха на първо място на усещането, което предизвиква у нас плачещото дете. Оказа се, че възпитателите изпитват чувство на стрес, затруднение и желание детето да спре да плаче. Обсъдиха се начините, по които децата изразяват състоянията на дистрес и причините, поради които може да имат нужда от помощта на възрастен. Бяха обсъдени и въпросите защо според тях детето плаче, плачът дали е глезене и дали децата плачат без причина?

Възпитателите бяха запознати с изследвания, които показват, че погрешните нагласи по отношение на контролирането на плачещите деца създават проблеми в комуникацията. Друг начин, по който може да се гледа на плача, е като на език, чрез който детето иска да ни каже нещо и трябва да го слушаме. В обучителната програма възпитателите се научиха да обръщат внимание на плачещото дете, както и да разберат причините за неговото безпокойство.

Изясняването на възгледите и убежденията на възпитателите по отношение на плача и запознаването с изследвания по темата доведоха до ново виждане относно убежденията и нагласите за детския плач и отъждествяването му като глезене и нещо обичайно и присъщо за децата.

Основните изводи, които могат да се направят тук, са, че се наблюдава промяна в отношението към плача и е необходимо да се отговори на всеки плач при децата. Освен това отношението към плача в групата се промени, тъй като възпитателите промениха своето виждане плачещото дете да бъде отстранено от групата. Друг момент, който беше засегнат, е фактът, че позицията на възпитателя по отношение на плача не е била окуражаваща, а отклик на потребностите на децата.

В четвърти параграф – „Социални отношения”, се заключава, че социалните способности развиват способности, които позволяват осъществяването на отношения на сътрудничество с другите. Децата показват интерес към други деца, но срещат трудности при поддържането на социални контакти продължително време с друго дете и успяват да поддържат този контакт с възрастните. Стана ясно, че те се нуждаят от възрастни, за да развиват отношенията си с връстниците си.

През първата година от живота си децата разпознават другите деца и себе си като субекти. Те комуникират чрез визуален контакт, реагират на дистреса едно на друго и започват да инициират социални проучвания едно към друго. През втората година от живота си децата показват признаци на реципрочност, често променят действията си, за да ги приспособят към тези на другите деца.

На възпитателите бяха представени проучвания за взаимоотношенията между децата и ролята на възпитателя в тези развиващи се отношения. Дискусията се отнасяше до въпроса какво ни казват децата и какво възпитателите искат да кажат на децата за отношенията между тях. Стана ясно, че ролята на възпитателите и тяхната чувствителност при изграждането на тези отношения оказват влияние върху развитието на децата.

Резултатите показват, че и след образователната програма възпитателите, не разпознават способностите си в подкрепянето на връзките между децата. Въпреки това във всичко, което се отнася до способностите на децата да се справят с конфликтите, изглежда, че възпитателите разчитат повече на способностите на децата да се справят сами с тези ситуации. Резултатите от въпросите в контекста на социалните отношения показват, че промяната на позициите по този изследователски аспект е по-сложна, отколкото при другите изследователски аспекти.

В пети параграф – „Възгледи и убеждения на възпитателите”, става ясно, че благодарение на обучителната програма са разгледани редица аспекти на детското развитие, включително и възгледите и убежденията, които са били пренебрегвани до момента.

Изследователските проучвания са установили, че възпитателите, които действат от позициите на детското възприятие за

ситуациите, се грижат по-задоволително за децата, отколкото тези, които действат от позицията на възрастни.

Нагласите на възпитателите се промениха по време на обучителната програма по отношение на храненето, съня, плача и осъществяването на социални контакти.

Възпитателите показаха промяна и в перспективата, която се съсредоточава върху тях и техните нужди от перспектива, която се фокусира върху децата. Това е много важно за изграждането на сигурната привързаност, която се основава на отзивчивостта и чувствителността на възпитателя към детето.

Интервютата показаха, че споделянето в групата и дискусиата в нея благоприятстват чувството за ефикасност в работата на възпитателите. Освен това тези разговори им позволяват да осмислят своите възгледи и убеждения.

Резултатите от анкетата разкриха известна промяна в позициите на възпитателите по отношение на способностите на децата, като вярата в техните способности се увеличава, паралелно с това убежденията на възпитателите за влиянието им върху изграждането на социалните отношения не се променят.

Би могло да се заключи, че възгледите и убежденията оказват влияние върху работата на възпитателите с децата, за които те се грижат. За да се осигурят подходящи условия за работа, е необходимо възпитателите да бъдат обучавани в полагането на грижи за деца от дневните центрове в Р Израел.

В шести параграф – „Обобщения“, са представени накратко обобщенията, които произтичат от анализа на данните. Като цяло резултатите подкрепят очаквания модел на връзки между променливите и поставените хипотези.

✓ Обучителната програма е така конструирана, че да създава промяна. Логично е, че промяната, произтичаща от изследванията, ще настъпи чрез осъществяване на сътрудничество и възможности възпитателите да споделят своите професионални преживявания. Запознаването с различни тематики, свързани с детското развитие, доведе до повишаване на осведомеността за възгледите и убежденията в основата на работата с групите деца и значението на тези възгледи и убеждения за грижите, предоставени на децата в детските групи в дневния център.

✓ Хипотезата, че придобиването на знания ще доведе до по-голямо разбиране на емоционално-социалното развитие, бе потвър-

дена в констатациите, които показват промяна в грижите за хранене, сън и плач от възпитателите.

✓ Друга хипотеза, която беше потвърдена, е, че задълбоченото разбиране на смисъла на това как възпитателите откликват на основните потребности на децата, ще доведе до по-чувствителна и подходяща грижа за тях.

✓ Промяната на възгледите и убежденията е сложен, бавен и продължителен процес. Хипотезата, че осъзнаването на възгледите и убежденията ще повлияе за изграждането на по-голяма чувствителност към емоционално-социалното развитие, също се потвърди.

✓ Хипотезите, които се отнасят до разбирането на връзката между емоционално-социалното развитие и привързаността и развитието като цяло, както и до влиянието на това разбиране върху чувствителността на възпитателите, също са потвърдени. Възпитателите са по-чувствителни към сигналите на децата и осигуряват по-отзивчива и съобразена с потребностите на децата грижа.

Накратко, **заклученията**, които могат да се извлекат от анализа на данните и да се приложат в практиката, са:

✓ Необходимо е да се насърчи задълбоченото разбиране на значението на ролята на възпитателя в детската група.

✓ Необходимо е да се популяризира запознаването с възгледите и убежденията, от които се ръководят възпитателите в детските групи.

✓ Необходими са дискусиата и партньорството с възпитателите във всички аспекти на тяхната професионална дейност, за да се стигне до промяна.

✓ Повишаването на осведомеността относно възгледите за емоционално-социалното развитие на децата може да доведе до промяна в грижите за тях.

✓ Възпитателите в детските групи не получават отклик на своите потребности и поради това те не могат да откликнат на нуждите на децата, за които се грижат.

✓ Разбирането и актуалните познания за емоционално-социалното развитие на децата предизвикват промяна в грижите, които възпитателите полагат за тях.

✓ Възпитателите трябва да бъдат обучавани както предварително, така и по време на работа, за да могат да осигурят подходящи и адекватни грижи за децата в дневните центрове.

IV. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Направена е систематизация на основните изследователски перспективи и детерминанти на конструкта – емоционално-социалното развитие на децата.
2. Резултатите от експерименталното изследване запълват съществуващ дефицит в изследванията на психологическата специфика на труда на възпитателите от дневните центрове в Р Израел, разкривайки влиянието на ключови ресурси върху емоционално-социалното развитие на децата.
3. Проведеното изследване доказва значимата роля на възпитателя, който работи с голяма група деца, както и неговото влияние върху емоционално-социалното развитие на децата в дневните центрове в Р Израел.
4. За първи път е разработена обучителна програма, която е приложена в дневни центрове от веригата „Смарт Старт” на Израелската асоциация на общинските центрове.
5. В дисертационния труд се доказва, че е възможно да се повлияе на грижата, предоставяна на децата, чрез обучение на възпитателите. Възпитателите, които придобиват съвременни знания за развитието, които им позволяват да обсъждат своите възгледи и убеждения, стават по-отзивчиви и осигуряват по-подходящи грижи на децата, като по този начин насърчават тяхното емоционално-социално развитие.
6. Практико-приложната значимост на резултатите от дисертационното изследване ясно откроява потребността от създаване на социална среда, която да стимулира повишаването на знанията на възпитателите от дневните центрове в Р Израел чрез прилагането на съвременни методи за целта.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Zino, G. (2016) Influence of Positions and Beliefs of Educational Caregivers on the Social-Emotional Development of Infants in Daycare. // International Research Journal of York University, Vol 3, No 4, 2016.
2. Zino, G. (2017) Influences on emotional-social development of infants in daycare centers // e-Journal VFU "Chernorizets Hrabar", Issue 10, 2017.
3. Zino, G. (2017) Providing a Tailored Solution for Infants in Daycare Centers. //Сборник доклади от международна научна конференция „Приложната психология – възможности и перспективи”, ВСУ, 2017.